

ORTAK ÇIKARLAR, FARKLI ÖNCELİKLER: 2001-2008 DÖNEMİNDE TÜRKİYE, ABD VE İSRAİL LOBİSİNİN İSRAİL-FİLİSTİN SORUNUNA YAKLAŞIMLARI

Levent DUMAN*

Özet

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile ABD arasında ortak çıkarlar varlığını devam ettirdiyse de farklı algulamalar ve öncelikler nedeniyle iki ülkenin işbirliğine gitmesi daha zor hale gelmiştir. Bu makalenin temel hedefi Türkiye-ABD ilişkilerinin genel çerçevesini ortaya koymak suretiyle farklı öncelik ve algulamaların ilişkilerde anlaşmazlıklara neden olduğu alanlardan birisini oluşturan İsrail-Filistin sorununa dair Türkiye ve ABD'nin 2001-2008 döneminde politikalarını incelemektir. İsrail-Filistin sorunu konusunda Türkiye geleneksel dış politika prensipleri olan bölge istikrarı, komşularıyla iyi ilişkiler ve diplomasiyi öne çıkaran yaklaşımını sürdürürken ABD ile fikir ayrılıkları George W. Bush'un iktidarda bulunduğu dönemde ABD'nin daha fazla İsrail eksenli ve yanlı politikalar izlemesi neticesinde iyice artmıştır. Bu dönem içerisinde göze çarpan en önemli unsurlardan birisi ABD'nin İsrail-Filistin politikasının İsrail lobisinin söylemleriyle neredeyse tamamıyla örtüşen bir şekle girmesi olmuştur. İsrail-Filistin sorununda en önemli meseleleri oluşturan Kudüs, yerleşim yerleri, güvenlik duvarı ve Hamas ile ilgili George W. Bush yönetimi, İsrail lobisi ve Türkiye'nin yaklaşımlarının incelenmesi Türkiye-ABD ilişkilerindeki bölgesel faktörlerin ortaya konmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye'nin Filistin Politikası, Bush Yönetimi, İsrail Lobisi, İsrail-Filistin Sorunu*

COMMON INTERESTS, DIFFERENT PRIORITIES: TURKEY, THE US AND THE ISRAELI LOBBY'S APPROACHES TO ISRAEL-PALESTINE CONFLICT IN 2001-2008 PERIOD

Abstract

Although common interests continue to exist between Turkey and the US in the post-Cold War era, cooperation between the two countries has become much more difficult due to different perceptions and priorities. The main purpose of this article, by taking into consideration the general frame of Turkey-US relations, is to examine one of the areas, Turkey and the US's policies toward Israel-Palestine conflict in 2001-2008 period, in which different priorities and perceptions have caused problems. While Turkey continues to follow its traditional foreign policy principles of regional stability,

* Öğr. Gör. Selçuk Üniversitesi, Kulu Meslek Yüksekokulu
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 5, Sayı 2, 2011

good relations with neighbors, and the priority of diplomacy in Israel-Palestine conflict, disagreements with the US increased significantly in the George W. Bush Administration era as a result of adaptation of Israel-centric and partial policies by the US. One of the most noteworthy characteristics of this period is that, the US's Israel-Palestine policy almost completely overlapped with the Israeli Lobby's statements. Examining George W. Bush Administration, the Israeli Lobby and Turkey's approaches toward the most important issues in the Israel-Palestine conflict, Jerusalem, settlements, security wall, and Hamas, contributes in revealing regional factors at Turkey-US relations.

Key Words: *Turkey's Palestine Policy, Bush Administration, Israeli Lobby, Israel-Palestine Conflict*

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem içerisinde güç dağılımının değişmesine bağlı olarak bir yandan da ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri daha dinamik bir sürece girmiştir. Devletlerin ulusal çıkarlarına dair yeni fırsat ve tehditlerin ortaya çıktığı Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilere dair algılamalar değişmiş ve buna paralel olarak devletlerin geleneksel olarak sürdürdükleri ilişkilerde de kaçınılmaz değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde yeniden şekillenen uluslararası sistem diğer ülkeler gibi Türkiye için de önemli sonuçlar doğurmuştur. Yeni dönemde Türk dış politikasında bir yandan cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devam eden genel dış politika prensipleri sürdürülürken bir yandan da ortaya çıkan yeni uluslararası ortam gereğince uyarlamalara gidilmiştir.

Türkiye açısından Soğuk Savaş sonrasında önemli değişikliklerin yaşandığı bir alan ABD ile olan ilişkiler olmuştur. Türkiye ile ABD'yi Soğuk Savaş döneminde birbirine bağlayan ortak Sovyetler Birliği tehdidinin ortadan kalkması iki ülke ilişkilerinin geleceğine dair belirsizliklerin daha fazla artmasına neden olmuştur. Devletlerin çıkarlarının yeni boyutlar kazandığı, devletlere yönelik tehditlerin daha karmaşık hale geldiği bu yeni dönemde Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde etkili olan unsurlar da giderek çeşitlenmiştir.

Türkiye-ABD ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrası dönemde de ortak çıkarlar varlığını sürdürmüş, ancak farklı algılamalar ve öncelikler nedeniyle iki ülkenin işbirliğine gitmesi daha zor hale gelmiştir. Bu çalışmanın temel hedefi Türkiye-ABD ilişkilerinin genel çerçevesini ortaya koymak suretiyle farklı öncelik ve algılamaların ilişkilerde anlaşmazlıklara neden olduğu alanlardan birisini oluşturan İsrail-Filistin sorununa dair Türkiye ve ABD'nin 2001-2008 döneminde politikalarını incelemektir. ABD'nin İsrail-Filistin sorununa yaklaşımında öncelik ve algılamalar konusunda etkili durumda olan ve George W. Bush yönetiminin Ortadoğu politikasının söylemleriyle pek çok noktada örtüş-

tüğü ABD'deki İsrail lobisi¹ konuyla ilgisi ölçüsünde incelenecek ve Türkiye ile ABD'nin İsrail-Filistin sorunundaki belirli meseleler hakkındaki yaklaşımları ortaya konurken aynı meseleler konusunda İsrail lobisinin de yaklaşımları açıklanacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Soğuk Savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkilerinin genel yapısı incelenecektir. İsrail lobisinin ABD'deki etkisini açıklamak amacıyla ikinci bölümde İsrail lobisinin temel hedefleri ve bu sistem içerisinde ABD dış politikasını etkilemeye yönelik faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde George W. Bush yönetiminin İsrail-Filistin sorununda Kudüs, yerleşim yerleri, güvenlik duvarı ve Hamas meseleleri hakkındaki yaklaşımları ortaya konacak, bu yaklaşımların ABD'deki İsrail lobisi ve Türkiye'nin yaklaşımları ile örtüşen ve ayrışan yönleri incelenecektir

Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Yapısı

Çıkarlar, Tehditler, Öncelikler ve Türk-Amerikan İlişkileri

Devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri, devlet-dışı aktörler de dahil olmak üzere, pek çok farklı unsurdan farklı oranlarda etkilenmekle birlikte bu ilişkiler genel olarak devletlerin çıkarları, öncelikleri ve bu unsurlara dair algılamalarına göre şekillenir. Bir devletin uluslararası kimliği, uluslararası yapıdaki yeri ve fonksiyonu devletin dış politikası üzerinde belirleyici rol oynar. Türkiye ve ABD'nin uluslararası sistem içindeki kimlikleri, yerleri ve fonksiyonlarındaki farklılıklar iki ülkenin önceliklerini ve yaklaşımlarını sürekli olarak şekillendirmiştir.²

Bölgesel bir güç olan Türkiye'nin dış politikası 1923'ten itibaren dış politika alanında belli başlı prensiplere göre şekillenmiş, Mustafa Kemal Atatürk sonrasında gelen siyasi iktidarlar bu prensiplerin uygulama metotlarında değişikliklere gitmişlerse de genel dış politika prensipleri süreklilik göstermeye devam etmiştir. Genel bir ifadeyle “iyi huylu bir bölgesel güç”³ olarak tanımlanabilecek Türkiye'nin izlediği dış politika prensipleri uluslararası barış ve düzenin sağlanması için uluslararası işbirliğinin desteklenmesi ve uluslararası sorunların diplomasi yoluyla çözülmesinin desteklenmesi şeklinde özetlenebilir.⁴

¹ Bu çalışmada bazı kaynaklarda tercih edilen “Yahudi lobisi” terimi yerine “İsrail lobisi” kullanılacaktır çünkü çalışmanın konusunu oluşturan lobinin içinde önemli oranda Yahudi olmayanlar da yer almakta ve tüm bunların ortak paydasını İsrail'i desteklemek oluşturmaktadır. Bkz. Mitchell Bard, “The Israeli and Arab Lobbies,” *Jewish Virtual Library*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/lobby.html>

² Mahmut Bali Aykan, “A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003,” Nurşin Ateşoğlu Güney (Ed.) *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Aldershot: Ashgate Publishing, 2007, s.52.

³ S. Gülden Ayman, “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı,” *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s.1.

⁴ Mahmut Bali Aykan, “Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for

Atatürk döneminde Türkiye ile ABD tüm devletlerle dostane ilişkilerin oluşturulması suretiyle uluslararası barış ve düzenin korunması yaklaşımını benimsemişti. Ancak iki ülke arasında gerek uluslararası sistem içindeki konumları gerekse tarihsel deneyimlerdeki farklılıklardan dolayı uluslararası ilişkilere yaklaşım farklılıkları da bulunmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gücü daha da artan ABD evrensel içerikli liberal politikaları desteklerken Atatürk'ün önderliğinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ulusal bağımsızlığın korunmasına öncelik veren, dış politikanın güvenlik etrafında şekillendiği bir yaklaşımı benimsemiştir⁵.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelik en önemli tehlike olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı⁶ ABD ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalar artmış, 1947 Truman Doktrini ile başlayan ve Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olmasıyla devam eden süreçte Türkiye-ABD ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. 1960 sonrası dönemde ise "iyi niyetli tarafsızlık" olarak tanımlanabilecek denge politikasıyla Türkiye Batılı ülkelerle olan ilişkileri ve NATO ittifakı çerçevesindeki yükümlülükleri ile kendisine komşu devletlerle iyi ilişkiler geliştirmeyi dengelemeye çalışmıştır. Denge politikası ile Türkiye kendi ulusal çıkarlarının bir parçası olarak gördüğü bölge istikrarına katkıda bulunmaya çalışmış, çatışmaların önlenmesi için diplomasinin kullanılmasını, devletler arasındaki ilişkilerin ekonomik işbirliğini desteklemek suretiyle geliştirilmesini savunmuştur⁷.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği tehdidi nedeniyle Türkiye-ABD arasında oluşan ortak çıkar algılamaları iki ülke arasında demokrasi ve insan hakları konusundaki ideolojik farklılıkların bastırılmasını sağlamıştır. Bu farklılıklara rağmen ABD ortak güvenlik kaygısı nedeniyle Türkiye'nin Batı ile entegrasyonunu desteklemiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca genel anlamda Türkiye-ABD arasında devam eden işbirliğine karşı iki ülkenin uluslararası sistemde farklı konumları, farklı bölgesel öncelikleri nedeniyle Jüpiter Füze Krizi, 1964 Johnson Mektubu, 1974 Kıbrıs Harekatı gibi krizler de yaşanmıştır⁸.

Turkey's Post-Cold War Middle East Policy," *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.4, Summer 1999, s.1.

⁵ Aykan, "A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003," s.53.

⁶ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996, s.191-209.

⁷ Mahmut Bali Aykan, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995," *The Middle East Journal*, Vol. 50, No.3, Summer 1996, s.348.

⁸ Aykan, "A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003," s.54, 57.

Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinde Yönelimler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası düzende ABD açısından Türkiye'nin müttefik bir ülke olarak öneminin azalacağına dair beklentilerin aksine iki ülke arasındaki ilişkiler önemini sürdürmüştür. Diğer taraftan bölgesel bir güç olan Türkiye'nin Ortadoğu'daki ulusal çıkar algılamaları Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile birlikte değişmiş⁹, ortaya çıkan yeni uluslararası düzende Ortadoğu'nun yanı sıra Balkanlar ve Kafkaslardaki gelişmeler Türkiye için hem yeni fırsatlar hem de yeni tehditler ortaya çıkarmıştır¹⁰. Türkiye'yi çevreleyen bölgede etnik ve dini çatışmaların artması Türkiye'nin öncelik verdiği bölgesel istikrarı tehlikeye düşürürken bir yandan da istikrarın tesis edilmesi konusunda aktif politikalar izlemek suretiyle komşuları ile ilişkilerini daha da geliştirmesinin yolunu açmıştır.

Komşularla iyi ilişkiler kurarak istikrara katkıda bulunma ve denge politikasına öncelik verme yaklaşımı nedeniyle Türkiye ile ABD zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. 11 Eylül 2001'de ABD'nin New York ve Washington şehirlerine düzenlenen saldırılar sonrasında George W. Bush yönetiminin Afganistan'a sonra ikinci hedef olarak belirlediği Irak'a saldırı konusunda Türkiye ile ABD arasında ciddi fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a karşı düzenlenecek operasyonlara katılmaları ve ABD Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'a düzenlenecek savaşta kullanılmak üzere Türkiye'ye gelmelerine izin veren tezkere 1 Mart 2003'te TBMM'de yapılan görüşmeler sonunda oya sunulmuş ve gerekli çoğunluğu sağlamadığı için reddedilmiştir¹¹. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin hızla gerildiği bu dönemde çeşitli ABD yetkilileri Türkiye'yi suçlayan açıklamalarda bulunmuş, öteden beri Saddam Hüseyin'e karşı savaşa gidilmesinin en önemli savucularından birisi olan ve Irak'ın teröre karşı yürütülen savaşta ilk hedef olması gerektiğini savunan ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz¹² de Türk Silahlı Kuvvetleri'ni tezkerenin geçmesi için baskı yapmadığı için eleştirmiştir¹³. Türkiye ile ABD arasında tezkerenin geçmemesi nedeniyle gerilen ilişkiler 4 Temmuz 2003'te ABD askerlerinin Süleymaniye'de Türk timini tutuklayıp başlarına

⁹ Aykan, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995," s.346.

¹⁰ Gökhan Çetinsaya, "A Tale of Two Centuries: Continuities in Turkish Foreign and Security Policy," Nurşin Ateşoğlu Güney (Ed.) *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Aldershot: Ashgate Publishing, 2007, s.15.

¹¹ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 22, Cilt: 6, Yasama Yılı: 1, 39.Birleşim, 1.3.2009 <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>

¹² Bob Woodward, *Bush at War*, New York: Simon & Schuster, 2002, s.49.

¹³ "Wolfowitz'in hedefi ordu," *Tüm gazeteler* 25.5.2003

<http://www.tumgazeteler.com/?a=147700>; "Wolfowitz TSK'yı eleştirdi," *NTVMSNBC*, 24.5.2003 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/217052.asp>

çuval geçirmeleriyle daha da kötüleşmiş, zamanın Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök görevden ayrıldıktan sonra verdiği bir röportajda yaşanan çuval olayının Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde yarattığı derin yarayı ortaya koyarak Türkiye'nin bu olayı asla unutmayacağını söylemiştir¹⁴.

Yaşanan Tezkere Krizi ve 'Çuval Olayı' gibi çok ciddi krizler dışında Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni tehditler karşısında Türkiye-ABD arasında ortak çıkarlar varlığını devam ettirmiş ancak, tehdit algılamalarındaki değişimler ve önceliklere dair uzlaşmazlıklar nedeniyle sık sık anlaşmazlıklar görünür olmuştur. Ancak bu yeni uluslararası ortam içerisinde Türkiye ile ABD'nin her konuda aynı fikirde olmasının mümkün olmadığını hem Türk yetkililer¹⁵ hem de ABD Başkanı Barack Obama bir ülke ziyareti çerçevesinde ziyaret ettiği ilk ülke olan Türkiye'de dile getirmiş, fikir ayrılıklarının iki ülkenin müttefiklik ilişkilerinin devamı için bir engel olmadığını vurgulamıştır¹⁶.

Genellikle iki ülkenin değerlerindeki farklılıklar dış politika alanında Türkiye ile ABD arasında ayrılıklara neden olmakta, ancak ortak çıkarlar ilişkilerin devam ettirilmesini sağlamaktadır¹⁷. Şüphesiz Türkiye ve ABD Irak ve Afganistan'da istikrarın sağlanması, Ortadoğu'da barışın sağlanması, enerji güvenliğinin sağlanması, Türkiye'nin Avrupa'ya entegrasyonu ve terörle mücadele konusunda ortak çıkarlara sahiptir¹⁸. Fakat bu ortak çıkarların olması iki ülkenin her alanda işbirliğine gitmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü farklı değerlere ilave olarak iki ülke aynı zamanda farklı önceliklere sahiptir. Örneğin kendi güvenliğini doğrudan tehdit eden Irak'taki durum Türkiye için bir öncelik teşkil ederken ABD açısından bakıldığında bu öncelik Afganistan'a verilmektedir. Aynı şekilde terörle mücadele konusunda ABD global düzeyde eylemler düzenleyen ve kendi güvenliğini doğrudan tehdit eden El-Kaide örgütü üzerinde odaklanmışken Türkiye açısından öncelik, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden PKK olmakta ve Türkiye ile ABD arasında bu terör örgütleri ile nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda algılamalardaki farklılıklardan dolayı anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bir terör örgütü olduğunu kabul etmiş olmakla birlikte ABD, PKK konusunda politik, askeri olmayan yöntemleri desteklemekte, Türkiye ise toprak bütünlüğü ve ulusal birliğine yönelik en

¹⁴ Fikret Bila, "Fırtınalı günlerin komutanı konuştu -3," 3.10.2007, *haber7com* <http://www.haber7.com/haber/20071003/Ozkok-Cuval-olayi-asla-unutulmaz.php>

¹⁵ Aktaran Aykan, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995," s.348.

¹⁶ "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Hussein Obama'nın, Genel Kurula hitaben konuşması," *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 72.Birleşim, 6 Nisan 2009 <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/ham/b07201h.htm>

¹⁷ Aykan, "A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003," s.54.

¹⁸ "US-Turkish Relations and the Challenges Ahead," *Hearing Before the Subcommittee on Europe*, March 15, 2007 <http://foreignaffairs.house.gov/110/34040.pdf>

ciddi tehdit olarak gördüğü ayrılıkçı terörün¹⁹ askeri unsurlara başvurmadan, sadece ekonomik, sosyo-kültürel önlemlerle ortadan kaldırılabileceğini kabul etmemektedir²⁰.

Türkiye ile ABD arasında sorunlara yaklaşım konusunda farklılıklara rağmen ortak çıkarlar varlığını devam ettirmiş ve ilişkilerin 2003'te girdiği kriz ortamının ortadan kaldırılması için karşılıklı adımlar atılmıştır. Bu çerçevede ABD Türkiye'ye Kuzey Irak konusunda daha fazla istihbarat paylaşımına gitmiş ve neticede Kuzey Irak PKK için güvenli bir barınak olmaktan çıkmıştır²¹. İktidara yeni gelen Barack Obama Türkiye ile ilişkilere verdiği önemin bir göstergesi olarak bu yılın Nisan ayı başında ülke gezisi kapsamında ziyaret edilecek ilk ülke olarak Türkiye'yi seçmiştir. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Sözcüsü Mike Hammer tarafından yapılan açıklamada bu ziyaretin öncelikli hedefinin 1 Mart Tezkeresi nedeniyle yara alan ilişkilerin onarılması ve yeniden inşa edilmesi olduğu açıklanmıştır²².

ABD'de İsrail Lobisinin Gücü

Amerikan Siyasal Sisteminde Lobilerin Yeri

Amerikan siyasal sisteminde dış politika alanında yetkiler Başkan ile Senato ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kongre arasında paylaşılmış, hangi konulardan kimin yetkili olduğu yasalarla belirlenmiştir. Ancak bu paylaşım eşit değildir, uluslararası alanda yaşanan olaylara, iktidardaki başkanın yaklaşımına göre farklılıklar göstermekle birlikte genelde dış politika alanında Başkan daha fazla yetki ve sorumluluğa sahiptir. 1973 War Powers Act gibi yasalarla başkanın dış politika alanındaki yetkileri sınırlandırılmışsa da bu alanda Başkanın yetkileri çok geniştir²³. Dış politika alanında Başkan ve Kongre'nin bu alandaki politikalarını etkileyen pek çok unsur vardır. Bu unsurlardan birisi, muhtemelen en tartışmalı olanı, lobilerdir. Lobilerin Amerikan dış politikası üzerindeki etkisini tartışmadan önce lobilere dair bir tanım ortaya koymak gereklidir. Geniş anlamda lobicilik "karar alıcıların belli politikaları benimsemelerini ve uygulamalarını sağlamak amacıyla girişilen etkileme faaliyeti"²⁴ ola-

¹⁹ Mahmut Bali Aykan, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995," s.349-350

²⁰ "Başbuğ'dan ABD'ye PKK Mesajı," Milliyet, 2.6.2009

<http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1101938&Date=02.06.2009&b=Basbugdan%20ABDye%20PKK%20mesaji&KategoriID=12&ver=25>

²¹ İbid.

²² "Türkiye ziyaretinin nedenine açıklık getirildi," *Hürriyet*, 7 Nisan 2009

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11373017.asp?gid=200>

²³ Roger Hilsman, *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs: Conceptual Models and Bureaucratic Politics*, 3. Basım, Upper Saddle River, NJ: A Pearson Education Company, 2000, s. 137-139.

²⁴ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler ve Dış Politika*, 2.basım, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997, s.156.

rak tanımlanabilir. Lobıcılık faaliyetlerinin hoş karşılanmadığı ülkelerin aksine ABD’de lobiler siyasal sistemin bir parçasıdır. Mevcut Amerikan sisteminde lobiler çok farklı alanlarda faaliyet göstermektedir. İç politikaya yönelik lobiler olduğu gibi dış politika eksenli pek çok lobi de ABD’de faaliyet göstermekte, ABD iç ve dış politikası üzerinde etki oluşturmaya çalışmaktadırlar. Genel anlamda bakıldığında zaman, dış politikada alınan kararlardan geri dönüşün daha zor olması, kayıp ve kazancın iç politikaya göre daha fazla olması ve dış politikada bazı durumlarda hızlı karar alma zorunluluğunun olması gibi sebeplerden dolayı lobıcılık faaliyetlerinin iç politika üzerinde dış politikaya göre daha etkili olduğu görülmektedir²⁵. Ancak bu durum dış politika üzerinde lobilerin tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Amerikan siyasal sisteminde Kongre üyelerinin parti disiplininin uzak hareket edebilmeleri, Kongre’nin Temsilciler Meclisi kanadında seçimlerin iki yılda bir yenilenmesi, seçimlerde maddi unsurların çok büyük rol oynaması ve çok sayıda uzmanlaşmış komiteye sahip olunması gibi sebeplerden dolayı lobiler özellikle Kongre üzerinde büyük etkiye sahiptir. Lobiler aracılığı ile taleplerini siyasal sistemin içine sokan çıkan grupları ABD’de o kadar geniş etkiye sahiptir ki bazı yazarlara göre çıkar grupları Amerikan siyasal yaşamında hakim siyasal örgütler olarak siyasal partilerin yerini almış durumdadır²⁶. Kongre üyeleri kendilerine çıkar gruplarının yönelttiği yoğun baskıdan şikayet etmekte, daha da ileri giden bazıları Kongre üyeleri ulusal çıkarların zengin çıkar gruplarına feda edildiğini ileri sürmektedirler²⁷.

Lobiler hedeflerine ulaşabilmek için çok çeşitli yöntemler kullanırlar. Bu yöntemler Kongre üyeleri ve bürokratlarla doğrudan temas kurma, Kongre komitelerinin oturumlarına katılma, seçim kampanyalarına bağış yapma, kitle-sel kamu kampanyaları düzenleme, belli oy kullanma davranışını yaymaya çalışma, radyo ve televizyon tartışmalarına katılma, gazetelere ilanlar verme, teşhir yoluyla baskı oluşturma, kitle-sel gösteriler düzenleme, toplantı ve konferanslar düzenleme, diğer lobilerle işbirliğine gidip güç birliği oluşturma, Kongre üyeleri üzerinde mektup, telgraf ve telefon ile baskı oluşturmaya çalışma gibi yöntem ve süre itibarıyla farklılık gösteren yöntemlerdir²⁸.

Lobilerin yukarıda belirtilen ve daha başka yöntemleri kullanmak suretiyle hedefledikleri sonuçlara ulaşmada başarıları etkileyen çok sayıda faktör vardır. Bu faktörler arasında lobilerin temsil ettiği grubun maddi imkanları, karar alıcılara sağlanan bilgi ve hizmetlerin miktarı, karar alıcılar açısından grubun önemi ve güvenilirliği, grubun temsil ettiği çıkar türleri, savunulan veya engellenmeye çalışılan konunun özelliği, farklı gruplar arasındaki rekabet dere-

²⁵ İbid., s.203.

²⁶ Ronald J. Hrebenar ve Ruth K. Scott, *Interest Group Politics in America*, 2. Basım, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1990, s. vii.

²⁷ Aktaran İbid., s.211.

²⁸ Hilsman, s.239-241; Hrebenar ve Scott, s.289; Arı, s.178-199.

cesi ön plana çıkan unsurlar olmaktadır²⁹. Bu unsurların yanı sıra, etnik grupların lobileri açısından bakıldığında, temsil edilen kitlenin büyüklüğü ve sahip olduğu finansal kaynaklar temel belirleyici unsurlar olmakla birlikte Amerikan halkının bu etnik grup hakkındaki algılamaları da çok önemli bir yere sahiptir. Kamuoyu desteğinin önemini Arap ve İsrail lobilerini karşılaştırdığımızda daha kolay ortaya koyabiliriz. Finansal sorunu olmayan Arap lobisine karşı maddi kaynaklar konusunda Amerikan vatandaşı olan üyelerinden toplanan paralara bağımlı olan İsrail lobisi Amerikan kamuoyunun kendisine yönelik olumlu yaklaşımı nedeniyle çok daha etkili olabilme imkanı bulmaktadır³⁰.

İsrail Lobisinin ABD'deki Konumu

Genel anlamda bir tanım getirmek gerekirse ABD'deki İsrail lobisi deyince İsrail'i desteklemek üzere ABD politikalarını doğrudan ve dolaylı etkileyen resmi ve resmi olmayan aktörler kastedilmektedir³¹. Bu lobi incelenirken ABD'deki tüm eyalet ve şehirlerde iyi biçimde örgütlenmiş bütün Yahudi örgütleri, Yahudilerin sahip oldukları ve siyaset üzerinde etki yaratma potansiyeli olan farklı sektörlerde faaliyet gösteren şirketleri, ABD hükümetlerinde farklı kademelerde görev almış Yahudileri ve ABD'de yaşayan sayıları 6 milyon civarında olan tüm Yahudileri dikkate almak gereklidir³². Fakat, her ne kadar ABD'de yaşayan tüm Yahudiler İsrail lobisinin bir parçasıdır demek doğru değilse,³³ aynı şekilde İsrail lobisini ABD'de yaşayan Yahudilerle sınırlandırmak da doğru değildir. Yahudi olmayıp da İsrail çıkarlarını savunan diğer bütün kişi ve kurumlar da İsrail lobisinin bir parçasıdır. Zaten bu heterojen özelliğinden dolayı bu çalışmada 'Yahudi lobisi' yerine 'İsrail lobisi' terimi kullanılmaktadır.

İsrail lobisi ABD'de faaliyet gösteren lobilerin kullandığı tipik lobicilik taktiklerinden farklı taktikleri de kullanır ve geliştirmiş olduğu ağ sistemini Yahudi toplumunu belli siyasal eylemlerde bulunması için harekete geçirmek amacıyla kullanır. Bu ağ sistemi İsrail'i farklı biçimlerde destekleyen en az 75 değişik örgütten oluşmaktadır. Bu örgütlerin çoğu resmi olarak lobicilik faaliyetleri gerçekleştirememekte ancak Amerikan-İsrail Halkla İlişkiler Komitesi'nin (AIPAC –American Israeli Public Affairs Committee) yönetim kurulunda temsil edilmek suretiyle İsrail lobisinin karar alma sürecinde söz sahibi olma imkanı bulabilmektedirler. Bunun dışında ikinci bir koordinasyon yapılması, çoğu dış politika konularında 'Yahudi pozisyonunu' belirlemekle sorumlu olan ve 55 farklı örgütün liderlerinden oluşan Temel Amerikan Yahudi Örgütleri

²⁹ Hrebenar ve Scott, s.261.

³⁰ Arı, s.209.

³¹ Bard

³² Arı, s.241

³³ John Mearsheimer and Stephen Walt, "The Israel Lobby," *London Review of Books*, 23 Mart 2006 http://www.lrb.co.uk/v28/n06/mear01_.html

Başkanları'nın Konferansı'dır (the Conference of Presidents of Major American Jewish Organizations)³⁴. İsrail lobisini içinde yer alan çok sayıda örgüt arasında Federal Lobi Yasası gereğince Kongre'de kayıtlı lobici olarak görünen AIPAC'ın yanı sıra, Kongrede bu anlamda kayıtlı olmayan Amerikan Yahudi Komitesi (American Jewish Committee) ve Amerikan Yahudi Kongresi (American Jewish Congress) en etkin örgütlerdir³⁵.

1950'lerin başında kurulan AIPAC yarım asrı aşan bir süredir ABD'nin İsrail'e desteğini sürekli hale getirmek suretiyle İsrail'in güvenliğini katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Günümüzde AIPAC 100,000 civarında üyeye sahiptir ve kişiler tarafından sağlanan bağışlardan bütçesini oluşturmaktadır. AIPAC bir siyasal eylem komitesi değildir ve seçim kampanyalarına doğrudan para yardımında bulunmamaktadır³⁶. Ancak internet sayfasında Kongre üyelerinin İsrail'i ilgilendiren konularda hangi yönde oy kullandıklarını yayınlamak üzere belirli Kongre üyelerini desteklemeye yönlendirir³⁷. İsrail'le ilgili konularda taraftarlarının desteğini sağlamak için internet sayfasında bunları duyurmanın yanı sıra³⁸ AIPAC Kongre üleriyle her yıl yüzlerce toplantı düzenlemekte, hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'nin dış ilişkiler komitelerinin oturumlarına gözlemci olarak katılmakta, çeşitli kademedeki bürokrat ve yöneticilerle yakın ilişkileri sürdürmekte ve "Near East Report" adlı yayını çıkarmak suretiyle İsrail ile ilgili konularda belirleyici olmaya çalışmaktadır³⁹. Bunlar dışında AIPAC mektup yazma, gösteriler düzenleme ve benzeri yöntemleri de kullanmak suretiyle de ABD Kongresi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu faaliyetler neticesinde AIPAC Washington'da muazzam bir etkiye sahip olmuştur. Kongre üyeleri ve çalışanları arasında farklı tarihlerde yapılan araştırmalardan AIPAC'ın ABD Kongresi'ndeki en etkin ikinci lobi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır⁴⁰.

Kongre üzerinde bu kadar etkin olan AIPAC'ın desteğini almak Amerikalı politikacılar için çok önemlidir. Bunu sağlamanın bir yolu olarak Amerikalı politikacılar sık sık İsrail'i ziyaret etmektedirler. George W. Bush da başkanlığa aday olmadan önce İsrail'e ilk ziyaretini gerçekleştirerek İsrail lobisinin desteğini kazanmaya çalışmıştır. Başkan adayları dışında her yıl çok sayıda Kongre üyesi de İsrail'e gitmektedir. Sadece 2005 yılı içerisinde 100'den fazla

³⁴ Bard.

³⁵ Arı, s.242.

³⁶ "A Voice for the U.S.-Israel Relationship," AIPAC, http://www.aipac.org/about_AIPAC/Learn_About_AIPAC/26.asp

³⁷ Glenn Frankel, "A Beautiful Friendship?" *Washington Post*, 16 Temmuz 2006,

http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/12/AR2006071201627_pf.html

³⁸ Bunlara örnekler için bakınız "Support Tougher Iran Sanctions," "Support Security Aid to Israel," AIPAC, <http://www.aipac.org/694.asp#24473>

³⁹ Arı, s.242-247.

⁴⁰ Mearsheimer ve Walt.

Kongre üyesi İsrail'i ziyaret etmiştir⁴¹. Barack Obama yönetiminde Başkan Yardımcılığı görevini üstlenen Joseph Biden da İsrail'e ilk ziyaretini Kongre'ye seçildiği dönemde gerçekleştiren⁴² çok sayıda politikacıdan birisidir. Bu ziyaretler sayesinde Kongre üyeleri arasında İsrail yanlısı tutumun güçlendirilmesi ve İsrailileri iyi olan taraf olarak algılamaları sağlanmaktadır.

Şüphesiz ki İsrail lobisinin etkisi ABD'de sadece Kongre ile sınırlı değildir. ABD'de iktidara gelen yönetimlerde çok sayıda İsrail yanlısı kişiler kendilerine yer bulma imkanı bulmaktadır. Bill Clinton döneminde Martin Indyk, Dennis Ross, Aaron Miller gibi İsrail yanlısı kişiler yönetimin çeşitli kademelerinde görev almışlardır. George W. Bush döneminde ise bu durum daha da ileri gitmiş İsrail'in destekçileri olan Elliot Abrams, John Bolton, Douglas Feith, I. Lewis Libby, Richard Perle, Paul Wolfowitz ve David Wurmser gibi kişiler yönetimde kendilerine yer bulmuşlardır⁴³. İsrail yanlısı kişilerin ABD yönetimlerinde görev almalarına bu kadar sık karşılaşılrken, son olarak İsrail lobisinin İsrail yanlısı olmayan Charles Freeman'in Barack Obama yönetiminde görev almasını engellemesi, İsrail lobisinin Amerikan yönetimleri üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir olaydır⁴⁴.

2001-2008 Döneminde İsrail-Filistin Sorununa Dair Yaklaşımlar: ABD, İsrail Lobisi ve Türkiye

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türk dış politikasının temel unsurlarını oluşturan istikrar ve denge politikaları çerçevesinde Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını iki hedefin sağlanması belirlemiştir. Bu hedeflerden birincisi Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından bölgesel istikrarı tehdit eden kitle imha silahlarının yayılması, bölge devletleri arasındaki ekonomik dengesizlikler ve Arap-İsrail sorununa ilave olarak hem devletler arasında hem de devletlerin kendi içlerinde gerginlik ve krizlere yol açan dini, etnik ve sınır sorunlarının çözülmesidir. Türkiye'nin ikinci temel hedefini ise Arap-İsrail sorununa kalıcı çözüm bulmayı hedefleyen uluslararası girişimlerin desteklenmesi ve bunlara katkıda bulunulması oluşturmuştur⁴⁵.

Arap-İsrail sorununun çözülmesinin en önemli ayağını İsrail-Filistin sorununun çözülmesi oluşturmaktadır. Hem bölgesel bir güç olan

⁴¹ Bard.

⁴² Başkan Yardımcısı Joseph Biden, "AIPAC Policy Conference 2009," *AIPAC*, 5 Mayıs 2009, <http://www.aipac.org/Publications/SpeechesByPolicymakers/VicePresidentBidenPC09.pdf>

⁴³ Mearsheimer ve Walt.

⁴⁴ "İsrail lobisi Obama'ya ilk golü attı," *The Guardian*'dan aktaran *Radikal*, 15.03.2009, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=926191&Date=08.06.2009&CategoryID=99>; "Charles Freeman's Statement in Wake of Withdrawal From Intelligence Post," *Wall Street Journal*, March 10, 2009 http://online.wsj.com/article/SB123672847973688515.html?mod=googlenews_wsj

⁴⁵ Aykan, "Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey's Post-Cold War Middle East Policy," s.5-6.

Türkiye hem de global bir güç olan ABD İsrail-Filistin sorununun nihai çözümü kavuşturulmasında ortak çıkarlara sahiptirler. Bu sorunun çözülmesi Türkiye açısından barışa katkıda bulunmak suretiyle bölge istikrarının korunmasına yardımcı olacaktır. ABD açısından da İsrail-Filistin sorununun çözülmesi hem bölgede en önemli müttefiki olarak gördüğü İsrail'in güvenliğinin sağlanması hem de bölge istikrarının tesis edilmesi açısından çok önemlidir.

İsrail-Filistin sorununun çözülmesi konusundaki ortak çıkarlara karşın Türkiye ve ABD bu konuda farklı önceliklere sahiptir. Bu farklılıklar, Türkiye ve ABD'nin algulamalarındaki farklılıklara bağlı olarak ortaya çıkan soruna bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Algulamaları belirleyen sosyal, kültürel ve siyasal farklılıklar Türkiye ve ABD arasında İsrail-Filistin sorununa yaklaşımdaki farklılıkların temel nedenini oluşturmaktadır. Bir taraftan tarihsel olarak bölge ile çok sıkı sosyal, siyasal ve kültürel bağları olan ve nüfusunun çok büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu, diğer taraftan Batı, özellikle ABD ile sıkı işbirliği içinde olan Türkiye, İsrail-Filistin sorununa taraflar arasında eşit mesafede durmaya çalışarak, denge politikası çerçevesinde yaklaşmaktadır. Global bir güç konumunda olan, sosyal, kültürel ve siyasal anlamda İsrail dışındaki diğer Ortadoğu ülkeleri ile çok büyük farklılıklara sahip olan ABD ise İsrail-Filistin sorununda, ABD'de siyasal sistem içerisinde büyük etkiye sahip olan İsrail lobisinin de etkisiyle, ağırlıklı olarak İsrail perspektifini öne çıkaran yaklaşımlar sergilemektedir.

ABD dış politikasında 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında meydana gelen önemli değişikliklerden birisi, İsrail-Filistin sorununda önceki dönemlerde de İsrail yanlısı politikalar izlemiş olan ABD'nin politikalarının İsrail'i daha fazla destekleyen, İsrail lobisinin söylemleriyle daha fazla örtüşen politikalar benimsemesi olmuştur. ABD'deki İsrail lobisinin Amerikan dış politikası üzerindeki etkisi sadece İsrail-Filistin sorununa dair konularla sınırlı kalmamış, 11 Eylül'ün yarattığı ortamda Saddam Hüseyin'in devrilmesi kararı gibi önemli konularda da etkili olma imkanı bulmuştur⁴⁶.

George W. Bush döneminde ABD'nin İsrail-Filistin politikalarında değişiklikler meydana gelirken Türkiye denge politikası çerçevesinde İsrail-Filistin sorununa dair geleneksel politikasını sürdürmüştür. Neticede, bu dönem öncesinde de İsrail-Filistin sorununa yaklaşımlar konusunda Türkiye ile ABD arasında olan farklılıklar, ABD'nin daha fazla İsrail yanlısı politikalara kayması neticesinde iyice artmıştır.

George W. Bush'un iktidarda kaldığı 2001 Ocak ayı ile 2009 Ocak ayı arasındaki dönemde Türkiye ile ABD'nin İsrail-Filistin sorununa dair politikalarındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla öne çıkan Kudüs, yerleşim yerleri, güvenlik duvarı ve Hamas konularında iki ülkenin yaklaşımları incelenecektir. Şüphesiz ki İsrail-Filistin sorunu bu dört konu ile sınırlı değildir, ancak en

⁴⁶ Mearsheimer ve Walt.

fazla öne çıkan konuların bunlar olması sebebiyle ve çalışmaya belli bir çerçeve oluşturması amacıyla bu konuların işlenmesi uygun görülmüştür. Dört konuya dair bu dönemdeki Türkiye ile ABD'nin örtüşen ve ayrışan yaklaşımları sunulurken aynı zamanda İsrail lobisinin konulara dair söylemleri ortaya konularak ABD politikası ile İsrail lobisinin söylemleri arasındaki paralellikler incelenecektir.

Kudüs

İsrail'in 1948'de kurulmasıyla birlikte Kudüs ikiye ayrılmış ve Doğu Kudüs İsrail'in sınırları dışında kalmıştır. 1967'de İsrail'in Altı-Gün Savaşı'nda kazandığı zafer sonrasında Kudüs'ün tamamı İsrail'in kontrolüne girmiş, daha sonrasında İsrail işgal etmiş olduğu Doğu Kudüs'ü ilhak ederek tarihsel bir Yahudi rüyasının gerçekleşmesini sağlamıştır. İsrail'in Kudüs'ün tamamını kontrol altına alma ve başkenti olarak ilan etmesi öncelikle 1967 Savaşı ile İsrail Kuvvetleri'nin işgal ettiği bölgelerden çekilmesini öngören Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararlarına aykırıdır⁴⁷. Bu nedenle Doğu Kudüs'te bulunan İsrail güçleri BM nezdinde işgalci konumundadır. Sadece Yahudiler için değil fakat aynı zamanda Hıristiyanlar ve Müslümanlar için de kutsal mekanların bulunduğu Kudüs'ün tamamının İsrail'in elinde bulunması İsrail-Filistin sorununda kalıcı bir çözümün bulunmasına önemli bir engel teşkil etmektedir. Filistinliler Doğu Kudüs'ü kurulacak olan Filistin Devleti'nin başkenti olarak görmekteyler⁴⁸. Diğer taraftan İsrail Kudüs'ü bir bütün olarak başkenti olarak kabul etmeye devam ederken şehrin bölünmesine karşı çıkıyor⁴⁹. Ancak mevcut durumda BM Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıyor ve şehrin statüsünü açık bırakıyor⁵⁰. BM'nin tutumuna rağmen İsrail Doğu Kudüs'ü ele geçirdikten sonra kentin içinde ve çevresinde Filistinlilerin sahip oldukları arazileri el koydu ve buralarda Yahudi yerleşim yerleri inşa etti. İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak planının bir parçası olan yerleşim yerlerinde yaşayan Yahudilerin sayısında alınan pek çok BM kararına karşı zamanla büyük artış görülmüştür⁵¹.

AIPAC, İsrail'in Kudüs'ün bölünmeden bir bütün olarak başkenti olması politikasını desteklemektedir. AIPAC'e göre üç bin yıldan fazla bir süredir dünyanın farklı yerlerinde yaşayan Yahudiler için merkezi bir role sahip

⁴⁷ *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 242*, 22 Kasım 1967

<http://www.un.org/documents/sc/res/1967/scres67.htm>

⁴⁸ "Bush'un Kudüs oyunu," *Radikal*, 2 Ekim 2002

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=51957>

⁴⁹ "Doğu Kudüs'ü Filistinlilere vermeyeceğiz," *TimeTurk*, 20 Mayıs 2009

<http://www.timeturk.com/dogu-kudusu-filistinlilere-vermeyecegiz-72573-haberi.html>

⁵⁰ "McCain: ABD Büyükelçiliği Kudüs'e taşınmın," *Tumgazeteler*, 8 Haziran 2008,

<http://www.tumgazeteler.com/?a=2926966>

⁵¹ Magdi Abdelhadi, "Doğu Kudüs neden tartışma yaratıyor?" *BBC*, 9 Ocak 2006

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/01/060109_jerusalem.shtml

olan Kudüs'te İsrail'in 1967'den beridir yürütmekte olduğu faaliyetler İsrail'in Filistinlilerle imzalamış olduğu anlaşmalara bir aykırılık teşkil etmemektedir. Bu bakış açısına göre 1980 yılında İsrail'in çıkarmış olduğu ve Kudüs'ün "ebedi, bölünmez" başkenti olduğunu ilan eden kanun da geçerlidir⁵².

Kudüs'ün İsrail'in bölünmez başkenti olduğu politikasını desteklemek dışında AIPAC aynı zamanda ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ve Tel Aviv'de bulunan Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması için Amerikan yönetimlerine Amerikan Kongresi üyeleri aracılığıyla baskı yapmaya çalışmaktadır. Bu çerçevede AIPAC Amerikan Kongresi'nin 1995'te geçirdiği ve ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan ve Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması öngören yasanın uygulanması için çabalarını devam ettirmektedir⁵³.

George W. Bush kendisini iktidara taşıyan 2000 yılı Başkanlık seçim kampanyası sırasında Kudüs'ün İsrail başkenti olduğunu savunmuştur. İktidara geldikten sonra da W. Bush, Kongre'nin onayından geçen ve Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanınmasını öngören 2003 Dış İlişkiler Yetki Yasası'nı veto etmek yerine, Kudüs'le ilgili olan maddeyi uygulamama hakkını saklı tutarak bu yasayı onayladı. W. Bush yasayı onayından sonra ABD'nin Kudüs politikasının değişmediğini ifade etse de bu yasayı onaylaması İsrail'i Doğu Kudüs'te işgalci bir güç olarak gören BM kararlarına açık bir aykırılık oluşturmaktadır.⁵⁴ Bill Clinton döneminde benzeri yasaların veto edildiği de dikkate alınacak olursa W. Bush döneminde Kudüs konusunda İsrail lobisinin söylemlerine daha yakın bir tutum alındığı anlaşılabilir.

Uluslararası alanda sorunların barışçıl yöntemlerle, şiddete başvurulmadan diplomasi yoluyla çözümlenmesini savunan Türkiye İsrail-Filistin sorununun çözümünde de paralel bir tutum sergilemektedir. Türkiye İsrail-Filistin sorununun diğer unsurlarında olduğu gibi Kudüs sorununun da BM kararları çerçevesinde (BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338, 1397 ve 1515 sayılı kararları), BM, ABD, Avrupa Birliği ve Rusya'dan oluşan Dörtlü Girişim'in 2003 yılında oluşturduğu Yol Haritası çerçevesinde çözümlenmesini savunmaktadır⁵⁵.

Yol Haritası İsrail-Filistin sorununu oluşturan 3 aşamalı plan çerçevesinde ve taraflara yüklenen sorumlulukların yerine getirilmesi suretiyle BM Güvenlik Konseyi'nin 242, 338 ve 1397 sayılı kararlarına uygun biçimde çözümlenmesine dair bir çerçeve oluşturmaktadır. Kudüs konusunda Yol Haritası'nda

⁵²"Jerusalem," *AIPAC Briefing Book*,

<http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesIssueBriefs/Jerusalem.pdf>

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴"Bush'un Kudüs oyunu," *Radikal*, 2 Ekim 2002

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=51957>

⁵⁵"Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri," *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı*

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

açık biçimde bu sorununun iki tarafın siyasi ve dini kaygılarını dikkate alacak biçimde ve dünyanın her yerinde bulunan Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların dini çıkarlarını koruyacak şekilde üzerinde uzlaşılacak, adil ve gerçekçi bir çözüme kavuşturulması öngörülmektedir⁵⁶. Türkiye Yol Haritası'nı İsrail-Filistin sorununun nihai çözüme kavuşturulması için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendirmiş ve oluşturulan bu çerçevede iki tarafın somut adımlar atarak samimi işbirliğine girmesi çağrısında bulunmuştur⁵⁷. Türkiye'nin uluslararası hukuku ve diplomasiyi öne çıkaran ve taraflar arasında denge oluşturmaya dönük pozisyonunun aksine ABD W. Bush döneminde hemen hemen her alanda İsrail'in çıkarlarının hamisi rolünü üstlenmiştir. ABD, Yol Haritası'nı oluşturan Dörtlü Girişim'in bir üyesi olmakla birlikte İsrail'in bu plan çerçevesinde Kudüs ve sonraki bölümde görüleceği gibi diğer konular hakkında yerine getirmesi gereken ödevleri konusunda İsrail'i sürekli kollayan bir tavır alarak İsrail'in yükümlülüklerini yerine getirmemesine göz yummuştur.

ABD'nin İsrail'i kollama politikası en önemli uluslararası örgüt niteliğinde olan BM'de de kendini açık biçimde göstermiştir. İsrail aleyhinde BM Güvenlik Konseyi kararlarını sık sık veto eden ve İsrail'i sürekli savunan ABD'nin BM'de takındığı tutumun⁵⁸ aksine Türkiye denge politikası çerçevesinde İsrail-Filistin sorunu konusunda BM'de uluslararası camianın büyük çoğunluğu ile paralel tutum sergilemiş ve BM Genel Kurulu'nun İsrail'i eleştiren kararlarına destek vermiştir. Türkiye'de, cumhurbaşkanı da dahil en üst düzey yetkililer İsrail'in Doğu Kudüs'te uyguladığı politikaları her fırsatta eleştirmişlerdir⁵⁹.

Yerleşim Yerleri

Yerleşim yerleri İsrail-Filistin sorununun en problemlisi ve çözümü en zor olan alanlarından birisini oluşturmaktadır. 1967 Savaşı sonrasında İsrail işgal ettiği topraklarda, Doğu Kudüs dahil olmak üzere, Yahudi yerleşim yerleri kurmuştur. İsrail 1967 Savaşı sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nin 242 Sayılı Kararı'na⁶⁰ aykırı biçimde işgal ettiği topraklardan çekilmemekle kal-

⁵⁶“The roadmap: Full text,” *BBC*, 30 Nisan 2003

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2989783.stm

⁵⁷“Quartet -Yol Haritası'nın İsrail Hükümeti Tarafından Resmen Kabul Edilmesi,” *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Bakanlık Açıklamaları*, No:92, 27 Mayıs 2003, http://www.mfa.gov.tr/no_92---27-mayis-2003_-quartet-_yol-haritasi_nin-israil-hukumeti-tarafından-resmen-kabul-edilmesi.tr.mfa

⁵⁸ 1982-2006 yılları arasında ABD İsrail'i eleştiren 32 BM Güvenlik Konseyi Kararı'nı veto etmiştir ki bu rakam aynı dönemde diğer bütün Güvenlik Konseyi üyelerinin uyguladığı veto sayısından fazladır. Bkz. Mearsheimer ve Walt.

⁵⁹“Gül: ‘Doğu Kudüs'te İsrail'in Yeni Yerleşim Yerleri Kurma Teşebbüsü Herkesi Şok Etti’,” *HaberX* <http://www.haberx.com/Haberler/Aralik-2007/GUL-DOGU-KUDUSTE-ISRAILIN-YENI-YERLESIM-YERLERI-KURMA-TESEBBUSU-HERKESI-SOK-ETTI-380860.AspX>

⁶⁰ *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 242*.

mamış, aynı zamanda buralarda hızlı Yahudi yerleşim yerleri inşasına girişmiştir. BM Güvenlik Konseyi 446 Sayılı Kararı ile İsrail'in giriştiği bu yerleşim yerleri inşasının hiçbir yasal dayanağı olmadığını ve Ortadoğu'da kalıcı barışın sağlanmasının önünde ciddi bir engel oluşturduğunu vurgulamış, aynı kararla İsrail'in yerleşim yerleri inşasının işgal edilen topraklarda coğrafi durum ve demografik yapıda herhangi bir değişiklik yapılmasını yasaklayan 1949 Cenevre Konvansiyonu'na da aykırılık teşkil ettiği vurgulanmıştır⁶¹. İsrail'in kurduğu yerleşim yerlerinin yakınlarında yaşayan Filistinliler sadece topraklarının önemli bir kısmını kaybetmekle kalmamakta, aynı zamanda yerleşim yerlerinin civarındaki alanları da İsrail'in uyguladığı yerleşim yerlerini koruma politikası nedeniyle kullanamaz duruma gelmektedirler. Yerleşim yerlerini birbirine bağlamak için İsrail'in kurduğu yollar da Filistinlilerin önemli toprak kayıplarına neden olmaktadır.

Dörtlü Girişim'in oluşturduğu Yol Haritası'nda yerleşim yerleri konusunda önemli sorumluluklar yüklenmiş ve İsrail'in tüm yerleşim yerlerini, yerleşim yerlerinin doğal büyümesi de dahil olmak üzere, dondurması öngörülmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell İsrail'in Yol Haritası çerçevesinde yerleşim yerleri konusunda kısa sürede adımlar atacağını bildirmiştir⁶². Ancak George W. Bush 14 Nisan 2004 tarihinde İsrail Başbakanı Ariel Sharon'a gönderdiği mektupta İsrail-Filistin görüşmelerinin BM Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtmişse de aynı mektupta mevcut durumdaki İsrail'in nüfus merkezleri dikkate alınarak 1949 sınırlarına dönmeyi beklemenin gerçekçi olmadığını belirtmiştir⁶³. W. Bush'un bu yaklaşımı ile İsrail-Filistin sorununda güvenilir bir arabulucu olma fonksiyonunu yitirmiş ve İsrail'in çıkarlarını açık biçimde savunan bir pozisyona girmiştir. Söylem olarak W. Bush İsrail'in yerleşim yerlerini genişletme politikasının son vermesi gerektiğini yinelemeye devam etse de⁶⁴ bu doğrultuda İsrail'e baskı uygulamaması söylemlerin inandırıcılığını yitirmesine yol açmıştır. ABD'nin bu tutumunun da etkisiyle İsrail yerleşim yerlerini genişletmeye dönük politikasını devam ettirme imkanı bulmuştur. İsrail sadece yerleşim yerlerini genişletmekle kalmamış, buralarda yaşayan yerleşimci sayısını da sürekli

⁶¹ *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 446*, 22 Mart 1979,

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/60/IMG/NR037060.pdf?OpenElement>

⁶² "Powell, Rice Discuss Road Map for Peace in the Middle East," *Office of the Press Secretary*, 4 Haziran 2003, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/06/20030604.html>

⁶³ "Letter From President Bush to Prime Minister Sharon," *Office of the Press Secretary*, 14 Nisan 2004, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>

⁶⁴ "President Welcomes Palestinian President Abbas to the White House," *Office of the Press Secretary*, 26 Mayıs 2005, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/05/20050526.html>

arttırmıştır. BM yetkililerinin verdiği rakamlara göre İsrail'in 2003-2004 yılları arasında işgal altındaki Filistin topraklarında yasadışı olarak inşa ettiği yerleşim yerlerindeki yerleşici sayısı yüzde % 6 oranında artarak 256 bine ulaşmıştır⁶⁵.

AIPAC, W. Bush'un 14 Nisan 2004 tarihli mektubunda belirttiği ve daha sonra Kongre tarafından da onaylanan İsrail'in sınırlarının demografik gerçeklere göre şekillendirilmesi gerektiği yaklaşımını büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. İsrail'in politikalarını eleştiren diğer pek çok ülkenin aksine bu tutumu ile ABD, AIPAC'e göre, adil davranan tek arabulucu durumundadır.⁶⁶

Türkiye-İsrail ilişkileri 1990'larda yeni bir boyut kazanmış ve bunun neticesinde iki ülke pek çok alanda yakın işbirliğine girişmişlerdir. 1991 Madrid Konferansı sonrasında hızlanan süreçte 1992 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Herzog Türkiye'yi ziyaret eden ilk İsrail cumhurbaşkanı olmuştur⁶⁷. İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında 1993'te Oslo Barış Antlaşması'nın imzalanması sonrasında yeni bir ivme kazanan Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde 1993 yılı sonlarında Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin o zamana kadar İsrail'i resmi olarak ziyaret eden en üst düzey Türk yetkili olarak İsrail'e gitmiştir. İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman ve Dışişleri Bakanı Shimon Peres'in 1994'te Türkiye'yi ziyaretleri sonrasında aynı yıl içinde Tansu Çiller İsrail'i ziyaret eden ilk Türk Başbakan olmuştur⁶⁸. Pek çok alanda hızla gelişen ilişkiler Türkiye-İsrail ilişkileri 1996 yılında imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması ile yeni boyut kazanmış ve bu anlaşmayla İsrail Müslüman bir ülkeyle ilk resmi askeri bağını kurmuş oldu⁶⁹. Bu anlaşmayı sonraki yıllarda Türkiye-İsrail arasında hem askeri hem de diğer alanlarda imzalanan yeni anlaşmalar takip etmiş ve günümüze kadar bu ilişkiler iki ülke arasında zaman zaman yaşanan siyasi krizlere rağmen gelişmeye devam etmiştir⁷⁰.

⁶⁵“Filistin'deki sosyo-ekonomik krizin nedeni İsrail,” *Hürriyet*, 28 Ekim 2005 <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=3453153>

⁶⁶“AIPAC Praises Overwhelming House Passage of Delay-Hoyer Resolution on Mid-East Peace Principles,” *AIPAC Press Release*, 6 Temmuz 2004, <http://www.aipac.org/Publications/PressAIPACStatements/DELAY-HOYER.pdf>

⁶⁷ Yasemin Celik, *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport: Praeger, 1999, p.144.

⁶⁸ M. Hakan Yavuz, “Turkish-Israeli relations through the lens of the Turkish identity debate”, *Journal of Palestine Studies*, Vol.27, No.1, Autumn 1997.

⁶⁹ Daniel Pipes, “A new axis: the emerging Turkish-Israeli entente”, *The National Interests*, No.50, Winter 1997.

⁷⁰ AKP hükümetleri zamanında İsrail'le yaşanan siyasi krizlere rağmen bu dönemde iki ülke işbirliğini sürdürmeye devam etmiştir. Bu yılın başında İsrail'in Gazze operasyonu nedeniyle tekrar gerginleşen ilişkilere rağmen Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül PKK ile mücadelede kullanılan ve İsrail'in sağladığı Heron marka insansız hava araçlarının devam ettiğini belirtmiştir. Aktaran Murat Yetkin, “Hükümetin Hamas ayarı ve PKK etkeni,” *Radikal*, 28 Ocak 2009, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=918977&Yazar=MURAT%20YETKİN&Date=20.06.2009>

1990'larda hızla gelişen Türkiye-İsrail ilişkilerine karşın Türkiye İsrail-Filistin sorununda taraflar arasında dengeyi gözeten ve uluslararası hukuku öne çıkaran tutumunu devam ettirmiştir. Yerleşim yerleri konusunda, önceki yönetimler zamanında olduğu gibi W. Bush döneminde de ABD'nin engellemeleri nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin İsrail aleyhinde karar çıkarmaması nedeniyle BM Genel Kurulu önüne getirilen konu hakkında Genel Kurul, İsrail'in Doğu Kudüs dahil işgal altındaki Filistin topraklarında ve Golan tepelerinde yürüttüğü yerleşim yerleri faaliyetlerinin yasadışı olduğunu, bunların kalıcı barışın sağlanması önünde bir engel oluşturduğunu vurgulanmış ve bu faaliyetlerin tamamen durdurularak ilgili BM Güvenlik Konseyi kararlarının tam olarak uygulanmasını talep eden bir karar almıştır⁷¹. Türkiye BM Genel Kurulu'nun kararına destek vererek İsrail'i yanlı biçimde kollayan ABD'den farklı bir tutum sergilemiştir.

Güvenlik Duvarı

İsrail'in uluslararası hukuku ihlal etmesine rağmen ABD'nin desteğini aldığı konulardan biriside güvenlik duvarı inşasıdır. George W. Bush döneminde ortaya çıkan bu konu W. Bush yönetiminin İsrail yanlısı politikalarını göstermesi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Güvenlik duvarı inşası ilk defa 2002 yılı başlarında İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un tampon bölge oluşturma yönünde kabine kararı almasıyla gündeme gelmiş ve daha sonra aynı yılın ortasında duvarın ilk kısmının inşasına başlanmıştır. Daha önce ateşkes çizgisi olarak belirlenen 'Yeşil Hat' üzerinde inşa edileceği duyurulan duvar toplam 700 km uzunluğunda, 8 metre yüksekliğinde ve her 200 metrede bir güvenlik kulesine sahip olacak şekilde tasarlanmıştır. Güvenlik duvarına yaklaşılmaması engellemek için de etrafına elektrikli tel örgüler ve uzaktan kumandalı silahlar yerleştirilmiştir, geniş ve derin hendekler açılmıştır. İnşaatin başlarında Yeşil Hattı takip ettiği belirtilen güvenlik duvarı çoğu noktada Yahudi yerleşimcileri koruyacak ve Filistinlilerin verimli topraklarını içine alacak bir güzergah üzerinde inşa edilmiştir⁷². Bu özellikleriyle güvenlik duvarı Yahudi yerleşimcilerin güvenliğine hizmet ederken Filistinlilerin güvenliğini ortadan kaldırmış ve Filistinlilerin ağır ekonomik kayıplara uğramalarına, çevre üzerinde ağır tahribatlar oluşmasına neden olmuştur⁷³.

⁷¹ "Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and the occupied Syrian Golan," *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı*, 59/123, 25 Ocak 2005 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/483/64/PDF/N0448364.pdf?OpenElement>

⁷² "Güvenlik Duvarı: Ortadoğu'da yeni utanç duvarı,"

<http://www.uludagsozluk.com/disari/?b=israil%20guvenlik%20duvari&u=http%3A%2F%2Ffilistin.ihh.org.tr%2Finsanhaklari%2Futancluduvari%2Futancluduvari.html>

⁷³ "Filistin'deki sosyo-ekonomik krizin nedeni İsrail," *Hürriyet*, 28 Ekim 2005 <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=3453153>

İsrail'in güvenlik duvarı inşa edeceğini ilan etmesi üzerine konu BM'nin önüne gelmiştir. ABD'nin vetosu nedeniyle Güvenlik Konseyi'nin konu üzerinde karar alamaması nedeniyle Arap ülkeleri konuyu BM Genel Kurulu'na taşımışlardır. BM Genel Kurulu İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarındaki süregelen yerleşim yerleri inşaatını ve yeni inşa etmeye başladığı ve 1949'da varılan ateşkes hattına ve uluslararası hukuk kurallarına aykırılık teşkil eden duvarın durdurulmasını talep eden bir dizi kararı onaylamıştır⁷⁴. BM Genel Kurulu dışında Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı da 2004 yılı ortalarında İsrail'in inşa ettiği güvenlik duvarı konusunu görüşmüştür. ABD Adalet Divanı'nın konuya bakmasına karşı çıkmışsa da bunu engelleyememiştir. Adalet Divanı aldığı kararla duvar inşasının derhal durdurulmasını, işgal edilen Filistin topraklarında duvarın yıkılmasını ve zarar gören Filistinlilere tazminat ödenmesi yönünde bir karara alırken bu kararda divanı oluşturan 15 yargıçtan 14'ü lehte oy kullanırken Amerikalı yargıç aleyhte oy kullanmıştır⁷⁵.

İsrail'in inşa ettiği güvenlik duvarının durdurulmasını ve inşa edilen kısmının yıkılmasını öngören kararlar hakkında BM Genel Kurul'da yapılan oylamalarda Türkiye, Arap ülkeleri ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere, uluslararası toplumun çok büyük bir kesimi ile birlikte 'evet' oyu verirken aralarında İsrail ve ABD'nin bulunduğu birkaç ülke bu kararlarda 'hayır' oyu vermiştir⁷⁶. Türkiye'de hükümetin takındığı bu İsrail'in güvenlik duvarı karşıtı tutumu dışında halk arasında da İsrail'in inşa ettiği duvar tepki toplamış ve buna karşı protesto gösterileri düzenlenmiştir⁷⁷.

Yukarıda da belirtildiği gibi, ABD güvenlik duvarı inşası konusunda İsrail'i destekleyen bir tutum sergilemiştir. ABD'nin İsrail'in güvenlik duvarı inşası konusunda desteklemesi BM'de yapılan oylamalarda takındığı tutumla sınırlı kalmamıştır. Yerleşim yerleriyle ilgili bölümde değinilen George W. Bush'un 14 Nisan 2004 tarihli mektubunda güvenlik duvarıyla ilgili kısımda

⁷⁴ Bu kararlardan birisi için bakınız "Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and the occupied Syrian Golan," *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı*, 58/98, 17 Aralık 2003

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/458/79/PDF/N0345879.pdf?OpenElement>

⁷⁵ "Duvar Savaşları," *Milliyet*, 24.02.2004,

<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&ArticleID=27476&Kategori=dunya&b=Duvar%20savaslari&ver=98>; "Duvar yasadışı," *Milliyet*, 10.07.2004, <http://www.milliyet.com.tr/Dunya/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&ArticleID=37927&Kategori=dunya&b=Duvar%20%20yasadisi&ver=49>;

⁷⁶ "BM, İsrail'in güvenlik duvarına 'dur'", *Radikal*, 22.10.2003

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=687524&Date=19.06.2009&CategoryID=100>; "BM'den İsrail'e 'Duvarı yık' baskısı," *Hürriyet*, 21.07.2004, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=242790>

Burçun İmir, "Türkiye de duvara hayır dedi," *Hürriyet*, 22.07.2004

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=243000>

⁷⁷ "İstanbul'da İsrail'in güvenlik duvarına protesto," *Hürriyet*, 11.11.2004,

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=272303>

duvar inşasının durdurulması talep edilmemiş, sadece duvarın siyasi değil güvenlik duvarı oluşturması ve güvenlik ihtiyaçları çerçevesinde inşa edilmesi istenmiştir⁷⁸. Diğer bir deyişle, BM'nin ve Uluslararası Adalet Divanı'nın yukarıda değinilen kararları ile yasadışı olduğu teyit edilen ve derhal durdurulması talep edilen güvenlik duvarına W. Bush yönetimi onay vermiştir. W. Bush sürekli olarak güvenlik duvarının İsrail'e yönelik terör faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan güvenlik ihtiyacı nedeniyle inşa edildiğini savunmuş ve bu görüşünü Filistin lideri Mahmud Abbas'ın ABD'yi ziyareti sırasında da yinelemiştir⁷⁹.

İsrail'in güvenliğini sürekli olarak her şeyin üstünde tutan AIPAC güvenlik duvarı inşasını da desteklemiştir. Filistin yönetiminin Yol Haritası çerçevesinde yükümlülükleri olan İsrail'e karşı terörist saldırıları durdurma, terör gruplarını çökertme ve siyasi reformları gerçekleştirme yükümlülüklerini yerine getirmediğini iddia eden AIPAC, duvar konusunda İsrail'i haklı gören W. Bush'un yukarıda belirtilen mektubunu hararetle desteklemiştir⁸⁰.

İsrail'in inşa ettiği güvenlik duvarı konusunda Türkiye ABD'den tam tersi yönde bir tutum sergilemiştir. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye güvenlik duvarının durdurulmasını talep eden BM Genel Kurulu kararını diğer Arap devletleri ve uluslararası toplumun büyük bir çoğunluğu ile birlikte desteklemiştir. Türkiye, İsrail-Filistin sorununun kuvvet kullanarak fiili durumlar yaratmak suretiyle değil, Yol Haritası'nda belirtilen ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilecek görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulması yönündeki görüşünü sık sık yinelemiştir⁸¹.

Hamas

Türkiye ve ABD İsrail-Filistin sorununa dair konuların çoğunda farklı düşmüş olsalar da bu konulardan hiçbirisi iki ülke arasında Hamas konusu kadar gerginliğe yol açmamıştır. Hamas 1980'lerde kurulmuş olmakla birlikte İsrail-Filistin sorununda ancak son birkaç yıl içinde ön plana çıkan aktörlerden

⁷⁸ "Letter From President Bush to Prime Minister Sharon," *Office of the Press Secretary*, 14 Nisan 2004, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>

⁷⁹ "President Welcomes Palestinian President Abbas to the White House," *Office of the Press Secretary*, 26 Mayıs 2005, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/05/20050526.html>

⁸⁰ "AIPAC Praises Overwhelming House Passage of Delay-Hoyer Resolution on Mid-East Peace Principles," AIPAC Press Release, 6 Temmuz 2004, <http://www.aipac.org/Publications/PressAIPACStatements/DELAY-HOYER.pdf>

⁸¹ "İsrail'in, Gazze Şeridi'nin Tamamından ve Batı Şeria'nın Bir Bölümünden Tek Taraflı Çekilme Planının Uygulanması hk.," *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Bakanlık Açıklamaları*, No:127, 15 Ağustos 2005, http://www.mfa.gov.tr/no_127---15-agustos-2005_-israil_in-gazze-seridi_nin-tamamindan-ve-bati-seria_nin-bir-bolumunden-tek-taraflı-cekilme-planinin-uygulanmasi-hk_tr.mfa

birisi haline gelebilmiştir. ABD ve Avrupa Birliği tarafından ‘terör örgütü’ listesine konulan Hamas’ın desteklediği Değişim ve Reform Partisi 25 Ocak 2006’da Filistin’de yapılan seçimlerde oyların % 44’ünden fazlasını alarak oluşan mecliste milletvekilliklerinin yarısından fazlasına sahip oldu⁸². Filistin’de yapılan seçimlerin ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi’nde ifade veren uzmanlar tarafından da serbest, adil ve yüksek katılımı gerçekleştirildiği ve Filistin’deki bütün siyasi fraksiyonların sonuçlara saygı gösterdiği belirtilmiş⁸³ ancak George W. Bush yönetimi Hamas’la temasa geçmeme ve hiçbir şekilde desteklememe yönündekini katı politikasını seçimlerden sonra da sürdürmeye devam etmiştir⁸⁴.

W. Bush yönetimi Hamas’ı sürekli olarak İsrail-Filistin sorununun önünde duran bir engel olarak görmüş ve George W. Bush’un kendisi Hamas’ı şiddetle eş tutan söylemini sık sık tekrarlamıştır⁸⁵. Filistin seçimlerinden önce Filistinlilerin şiddeti temsil eden Hamas’a destek vereceğine inanmadığını söyleyen W. Bush⁸⁶, seçimlerdeki Hamas zaferinden sonra ABD’nin, İsrail’i yok etmeyi kendisine hedef alan siyasi partilerle temasa geçmeyeceğini tekrarlamıştır⁸⁷. ABD yönetimi Dörtlü Girişim tarafından ortaya konulan üç temel unsuru Hamas’ın yerine getirmesi gerektiği vurgulamıştır; terörden vazgeçme, İsrail devletinin varlığını kabul etme ve İsraili yetkililerle Filistinli yetkililer arasında daha önce yapılan anlaşmaları kabul etme⁸⁸.

AIPAC’e göre Hamas 1989’dan beri 100’den fazla terör saldırısı düzenleyip 500’den fazla kişinin ölümüne yol açan İran destekli bir terör örgütü-

⁸² Murat Yetkin, “Babacan: Hamas’ı onaylamıyoruz ama Hamas’sız barış mümkün değil,” *Radikal*, 27 Ocak 2009,

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=918813&Yazar=MURAT%20YETKİN&Date=20.06.2009>

⁸³ “Testimony of James D. Wolfensohn, Quartet Special Envoy for Disengagement, To the Foreign Relations Committee,” *ABD Senatosu*, 15 Mart 2006,

<http://foreign.senate.gov/testimony/2006/WolfensohnTestimony060315.pdf>

⁸⁴ “Statement by United States Security Coordinator Lieutenant General Keith W. Dayton,” *Senato Dış İlişkiler Komitesi*, 15 Mart 2006,

<http://foreign.senate.gov/testimony/2006/DaytonTestimony060315.pdf>

⁸⁵ “President Bush and Prime Minister Olmert Participate in Joint Press Availability,” *Office of the Press Secretary*, 9 Ocak 2008, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/01/20080109-4.html>;

“Interview of the President by Richard Engel, NBC News,” *Office of the Press Secretary*, 18 Mayıs 2008,

<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/05/20080518-8.html>

⁸⁶ “President Welcomes Palestinian President Abbas to the White House,” *Office of the Press Secretary*, 26 Mayıs 2005, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/05/20050526.html>

⁸⁷ “Press Conference of the President,” *Office of the Press Secretary*, 26 Ocak 2006, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2006/01/20060126.html>

⁸⁸ “Press Briefing by National Security Advisor Steven Hadley,” *Office of the Press Secretary*, 9 Ocak 2008, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2008/01/20080109-5.html>

dür⁸⁹. Filistin seçimlerinin ertesi günü yayınladığı basın bildirisinde AIPAC, Hamas'ın Filistin meclisinde çoğunluğu sağlamasını Ortadoğu'da barış ve demokrasi için büyük bir darbe olarak nitelendirmiş ve ABD yönetimi ile diğer devletleri Hamas'la temasa geçmemeye çağırmıştır. Aynı açıklamada AIPAC, George W. Bush'un aynı gün yeniden vurguladığı Hamas'la temas kurmama politikasının takdirle karşılandığını bildirmiştir⁹⁰. Aynı doğrultuda AIPAC, ABD Kongresi'nin Hamas'la ilgili çıkardığı kararları desteklemiş ve yukarıda belirtilen üç şartı yerine getirmediği sürece Hamas'la hiçbir şekilde temas kurulmaması politikasının takdirle karşılandığını vurgulamıştır⁹¹. Sadece Hamas aleyhinde çıkarılan kararları desteklemekle kalmayan AIPAC, eski başkan Jimmy Carter Hamas lideri Halid Meşal ile görüşme niyeti olduğunu ortaya koyduğunda bunu şiddetle eleştirmiştir⁹².

George W. Bush yönetimi AIPAC ile aynı paralelde olan Hamas'ı muhatap almayı reddetme politikası sürdürürken, Türkiye bunun tam tersi bir tutum sergilemiştir. Türkiye demokratik seçimler sonunda Hamas'ın çoğunluğu sağlaması nedeniyle barış sürecinin aksamaması ve "Hamas'a bir fırsat verilmesi gerektiği"ni savunmuş, İsrail'i de barış sürecinin aksamadan devam edebilmesi için önyargılı davranmamaya çağırmıştır⁹³.

Filistin seçimleri sonrasında Türkiye'nin Hamas'a olan yaklaşımı ile ABD'nin yaklaşımı arasındaki farklılık çok açık biçimde ortaya çıkarken aslında Türkiye bundan önce de İsrail ve onu destekleyen ABD ile Hamas nedeniyle karşı karşıya gelmiştir. 2004 yılında Hamas lideri Şeyh Yasin'in İsrail güçleri tarafından öldürülmesini Başbakan Tayyip Erdoğan felçli bir insana suikast düzenlemenin terörle mücadele ile bağlantılı olamayacağını ve devletlerin suikast planlamaması gerektiğini söyleyerek sert biçimde eleştirmiş, Şeyh Yasin'den sonra yerine geçen Abdülaziz Rantisi'nin de İsrail güçleri tarafından öldürülmesi Türk Hükümeti'nin İsrail'e yönelik eleştirilerini arttırmasına sebep olmuştur.⁹⁴ Dışişleri Bakanlığı Şeyh Yasin ve Rantisi'nin İsrail güçleri tarafından öldürülmesini yayınladığı bir bildiriyle kınamıştır⁹⁵.

⁸⁹“Hamas: A History of Terror,” *AIPAC Memo*, 31 Aralık 2008,

http://www.aipac.org/Publications/AIPACAnalysesMemos/Hamas_-_A_History_of_Terror.pdf

⁹⁰“AIPAC Press Statement on the Palestinian Elections,” *AIPAC Press Release*, 26 Ocak 2006,

http://www.aipac.org/Publications/PressAIPACStatements/PLC_Elections012606.pdf

⁹¹“AIPAC Applauds the Senate Passage of the Palestinian Anti-Terrorism Act,” *AIPAC Press Release*, 23 Haziran 2006,

http://www.aipac.org/Publications/PressAIPACStatements/PATA_Senate_passage.pdf

⁹²“US Officials, Members of Congress Speak out against Carter meeting,” *AIPAC Press Release*, 14 Nisan 2008,

http://www.aipac.org/Publications/PressAIPACStatements/Carter_Meeting_with_Hamas_FINA_L_041408.pdf

⁹³“Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Haftalık Olağan Basın Toplantısı,” *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 2 Şubat 2006, http://www.mfa.gov.tr/2-subat-2006_-disisleri-bakanligi-sozcusu-namik-tan_in-haftalik-olagan-basin-toplantisi-.tr.mfa

⁹⁴Murat Yetkin, “Türkiye-İsrail ilişkileri ve AKP,” *Radikal*, 23.06.2004,

Filistin’de Hamas’ın zaferi ile sonuçlanan seçimler sonrasında Hamas lideri Halid Meşal’in Şubat 2006’da Türkiye’yi ziyaret etmesi büyük yankı uyandırdı. Hamas liderinin Türkiye’ye gelmesini İsrail devleti ve ABD’deki İsrail lobisi sert biçimde eleştirmiştir⁹⁶. İsraili bir yetkili Hamas ile PKK arasında benzerlik kurarak iki ülke arasında gerilimin tırmanmasına sebep olmuştur. Türkiye ise İsraili yetkilinin yaptığı bu benzetmeye Türkiye’nin kendi topraklarında işgalciymiş gibi bir anlam çıkarılması nedeniyle sert tepki göstermiştir⁹⁷. ABD’nin Ankara Büyükelçisi Ross Wilson, Meşal’in Ankara ziyaretiyle ilgili olarak ABD açısından önemli olan unsurun Türk Hükümeti tarafından “doğru mesajların verilmiş olmasıdır” diyerek ABD’nin bu konudaki tavrını ortaya koydu⁹⁸. Ziyaretle ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada Halid Meşal ve beraberindeki heyetin Türkiye’yi ziyaret etmek üzere talepte buldukları belirtilerek Türkiye’nin “bölgede üstlendiğin yapıcı rol çerçevesinde, Filistin Yasama seçimlerinden galip çıkmış bir grubun temsilcileri olarak heyetin gelişine izin verilmiştir” denilerek bu ziyaret sırasında Meşal ve beraberindekilere “doğrudan telkinde bulunma fırsatı” bulunduğu belirtilmiş ve Türkiye’nin İsrail-Filistin barışının sağlanmasına yönelik girişimlerini bundan sonra da sürdüreceği vurgulanmıştır⁹⁹.

Gerek Başbakan Erdoğan’ın İsrail’i eleştiren söylemleri gerekse Meşal’in Ankara ziyareti nedeniyle Türkiye sık sık ABD Kongre üyelerinin eleştirisine maruz kalmıştır. Türkiye’nin Hamas yanlısı, hatta Hamas’ın sözcüsü haline geldiği eleştirilerine karşı daha sonra Dışişleri Ali Babacan Türkiye’nin Hamas’ın hatalarını onaylaması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, ancak Hamas’ın dahil edilmediği bir barışın Filistin’de sağlanmasının mümkün olmadığını belirterek¹⁰⁰ aslında bir anlamda Türkiye’nin geleneksel

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=714674&Yazar=MURAT%20YETKIN&Date=20.06.2009>

⁹⁵ “Hamas Lideri Rantisi’nin Öldürülmesi Hk.” *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Bakanlık Açıklamaları*, No:62, 18 Nisan 2004, http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004__hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa

⁹⁶ Murat Yetkin, “Hamas ziyareti: gölgede kalan yönler,” *Radikal*, 21.02.2006,

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=772454&Yazar=MURAT%20YETKIN&Date=20.06.2009>

⁹⁷ Fikret Bila, “Hamas ziyaretinin perde arkası,” *Milliyet*, 18.02.2006,

<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&ArticleID=146745&AuthorID=61&b=Hamas%20ziyaretinin%20perde%20arkasi&a=Fikret%20Bila&ver=88>

⁹⁸ Aktaran Murat Yetkin, “ABD’den net mesaj,” *Radikal*, 22.02.2006,

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=772547&Yazar=MURAT%20YETKIN&Date=20.06.2009>

⁹⁹ “Hamas Heyetinin Ziyareti hk.,” *Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Bakanlık Açıklamaları*, No:25, 16 Şubat 2006, http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa

¹⁰⁰ Murat Yetkin, “Babacan: Hamas’ı onaylamıyoruz ama Hamas’sız barış mümkün değil,” *Radikal*, 27.01.2009,

olarak sürdürdüğü diplomasiyi öne çıkaran ve dengeyi sağlamaya çalışan politikasının İsrail-Filistin sorununda da uygulanmakta olduğunu ortaya koyuyordu.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ile ABD arasında ortak çıkarlar varlığını devam ettirdiyse de iki ülke dış politika alanında daha sık karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Bölgesel bir güç olan ve uluslararası oryantasyon açısından NATO üyesi olan Türkiye hedefli olan bölge istikrarının sağlanması için diplomasiyi ön plana çıkarmış, komşuları ile iyi ilişkiler geliştirme yöntemini tercih etmiştir. Global bir güç konumunda olan ABD'nin istikrarı tehdit eden ve askeri unsurları kullanmayı içeren yöntemleri Türkiye'nin çıkarlarına aykırı düşen sonuçlar çıkarmıştır. Bu çalışmada ortaya konduğu gibi Türkiye ve ABD'nin karşı karşıya geldiği alanlar sadece Irak gibi Türkiye açısından hayati öneme sahip konularla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İsrail-Filistin sorunu gibi bölgesel konularda da kendini göstermiştir. İsrail-Filistin sorunu konusunda da Türkiye bölge istikrarı, komşularıyla iyi ilişkiler ve diplomasiyi öne çıkaran yaklaşımını sürdürürken ABD ile fikir ayrılıkları George W. Bush'un iktidarda bulunduğu dönemde ABD'nin daha fazla İsrail eksenli ve yanlı politikalar izlemesi neticesinde iyice artmıştır. Bu dönem içerisinde göze çarpan en önemli unsurlardan birisi, bu çalışmada da vurgulandığı gibi, ABD'nin İsrail-Filistin politikasının İsrail lobbiesinin söylemleriyle neredeyse tamamıyla örtüşen bir şekle girmesi olmuştur.

Barack Obama'nın iktidara gelmesiyle beraber ABD İsrail-Filistin sorununda, en azından söylem itibariyle, taraflar arasında daha dengeli bir yaklaşım sergileme gayreti içine girdiğini söylemek mümkündür. Obama, Kahire'de yaptığı konuşmada ABD'nin İsrail'le güçlü bağları olduğunu ortaya koyduktan sonra İsrail-Filistin sorununda tek çözümün İsraililer ve Filistinlilerin barış ve güvenlik içinde yaşadığı bir ortamın sağlanması olduğunu vurgulamıştır¹⁰¹. Söylem itibariyle benzeri demeçler Başkan Jimmy Carter döneminden başlayarak çeşitli defalar farklı ABD başkanları tarafından dile getirilmiştir. Bu nedenle ABD'nin İsrail-Filistin sorununda söylemlerin ötesinde fiili olarak izlenen politikaları gözlemek ABD politikaları konusunda daha sağlıklı analizlerin yapılabilmesine katkı sağlayacaktır. ABD'nin diplomasiyi daha ön plana çıkara-

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&ArticleID=918813&Yazar=MURAT%20YETKİN&Date=20.06.2009>; Fikret Bila, "HAMAS karar vermeli: Silah mı, siyaset mi?" *Milliyet*, 27.01.2009,

<http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetayArsiv&ArticleID=1052202&AuthorID=61&b=HAMAS%20karar%20vermeli:%20Silah%20mi,%20siyaset%20mi&a=Fikret%20Bila&ver=27>

¹⁰¹ "Remarks by the President on a New Beginning," *The White House, Office of the Press Secretary*, 4 Haziran 2009, http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-by-the-President-at-Cairo-University-6-04-09/

ran ve taraflar arasında dengeyi gözetmeye çalışan bir yaklaşım içine girmesinin Türkiye'nin öteden beri sürdürmekte olduğu Ortadoğu politikasıyla daha fazla örtüşeceği ve işbirliği imkanlarını arttıracığı aşikardır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, günümüze kadar olduğu gibi bundan sonra da yalnızca ortak çıkarların olup olmamasına göre değil, aynı zamanda bu çıkarlar konusunda iki devletin sahip olduğu algılamalar ve önceliklere göre şekillenmeye devam edecektir. Bu nedenle, iki ülke arasındaki ilişkilerin analiz edilmesinde çıkarların yanı sıra algılama ve önceliklerin de dikkate alınması daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Belge ve Hükümet Açıklamaları

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı, "Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and the occupied Syrian Golan," 58/98, 17 Aralık 2003 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/458/79/PDF/N0345879.pdf?OpenElement>

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı, "Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and the occupied Syrian Golan," 59/123, 25 Ocak 2005 <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/483/64/PDF/N0448364.pdf?OpenElement>

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 242, 22 Kasım 1967

<http://www.un.org/documents/sc/res/1967/scres67.htm>

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı 446, 22 Mart 1979,

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/60/IMG/NR037060.pdf?OpenElement>

"Statement by United States Security Coordinator Lieutenant General Keith W. Dayton," *Senato Dış İlişkiler Komitesi*, 15 Mart 2006,

<http://foreign.senate.gov/testimony/2006/DaytonTestimony060315.pdf>

"Testimony of James D. Wolfensohn, Quartet Special Envoy for Disengagement, To the Foreign Relations Committee," *ABD Senatosu*, 15 Mart 2006,

<http://foreign.senate.gov/testimony/2006/WolfensohnTestimony060315.pdf>

The White House, Office of the Press Secretary <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/>

The White House, Office of the Press Secretary http://www.whitehouse.gov/the_press_office/

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 22, Cilt: 6, Yasama Yılı: 1, 39. Birleşim, 1.3.2009 <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Hussein Obama'nın, Genel Kurula hitaben konuşması," 72. Birleşim, 6 Nisan 2009

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil3/ham/b07201h.htm>

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı "Türkiye-Filistin Siyasi İlişkileri,"

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı Bakanlık Açıklamaları, <http://www.mfa.gov.tr>

"US-Turkish Relations and the Challenges Ahead," *Hearing Before the Subcommittee on Europe*, March 15, 2007 <http://foreignaffairs.house.gov/110/34040.pdf>

Makale ve Kitaplar

Arı, Tayyar, *Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler ve Dış Politika*, 2. basım, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1997.

Aykan, Mahmut Bali, "Turkish Perspectives on Turkish-US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989-1995," *The Middle East Journal*, Vol. 50, No.3, Summer 1996.

Aykan, Mahmut Bali, "Turkey-US-Israel Triangle: Continuity, Change and Implications for Turkey's Post-Cold War Middle East Policy," *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Vol.22, No.4, Summer 1999.

Aykan, Mahmut Bali, "A Retrospective Analysis of Turkey-United States Relations in the Wake of the US War in Iraq in March 2003," Nurşin Ateşoğlu Güney (Ed.) *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Aldershot: Ashgate Publishing, 2007.

Ayman, S. Gülден, "Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı," *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006.

Bard, Mitchell, "The Israeli and Arab Lobbies," *Jewish Virtual Library*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/lobby.html>

Celik, Yasemin, *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport: Praeger, 1999.

Çetinsaya, Gökhan, "A Tale of Two Centuries: Continuities in Turkish Foreign and Security Policy," Nurşin Ateşoğlu Güney (Ed.) *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, Aldershot: Ashgate Publishing, 2007.

Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

Hilsman, Roger, *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs: Conceptual Models and Bureaucratic Politics*, 3. Basım, Upper Saddle River, NJ: A Pearson Education Company, 2000.

Hrebenar, Ronald J. ve Scott, Ruth K. *Interest Group Politics in America*, 2. Basım, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1990.

Mearsheimer, John ve Walt, Stephen, "The Israel Lobby," *London Review of Books*, 23 Mart 2006 http://www.lrb.co.uk/v28/n06/mear01_.html

Pipes, Daniel, "A new axis: the emerging Turkish-Israeli entente", *The National Interests*, No.50, Winter 1997.

Woodward, Bob, *Bush at War*, New York: Simon & Schuster, 2002.

Yavuz, M. Hakan, "Turkish-Israeli relations through the lens of the Turkish identity debate", *Journal of Palestine Studies*, Vol.27, No.1, Autumn 1997.

Gazete ve Haber Kaynakları

BBC

HaberX

Haber7com

Hürriyet,

Milliyet

NTVMSNBC

Radikal

TimeTurk

Tüm gazeteler

Wall Street Journal

Washington Post

Diğer Kaynaklar

AIPAC, <http://www.aipac.org>

Uludagsozluk <http://www.uludagsozluk.com/>